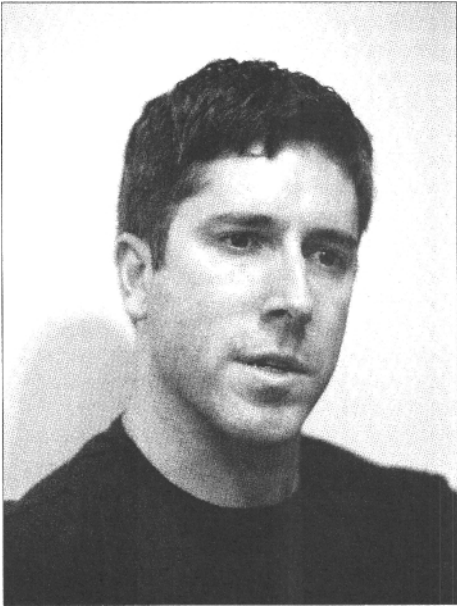

BESZÉLGETÉS DAVID HIRSONNAL

Egy amerikai (dráma) Kelet-Európában

A portrét Ilovszky Béla készítette

- Érről a tíz éve a Broadwayn bemutatott szöveg több helyen játszott darabról senki sem mulasztja el megemlíteni, hogy a New York-i bemutatót követően a New York Timesban megjelent két kemény hangú bíráló kritika, ezért a darabot le is vették a műsorról. A La bete - Bodolay Géza fordításában: A vadbarom - Londonban viszont igen sikeres volt, számos fontos díjat kapott. Hogy is volt ez a történet, hogyan emlékszik rá tíz év távlatából?

- Az előadás története igencsak bonyolult, bár az én fogalmaim és emlékeim szerint a szó szigorú értelmében véve kezdettől fogva sikeres volt. Csak a Broadway körülményei között - amely nagyon különleges és sokféle tényező által befolyásolt színházi kontextus - történhetett meg, hogy két kritika ilyen módon eldöntse az indulását. Amikor elvégeztem az egyetemet, eszembe sem jutott a Broadway számára írni, ahol mindent a pénz határoz meg. Ezt a darabot - azt hiszem, ez jól látszik rajta - egyáltalán nem az anyagi haszon és a siker reményében írták. Egyesek mondták is, amikor kiderült, hogy verses darabot írok, hogy ez örület, ez senkinek nem fog kelleni. Aztán a jó sorsom meg az ügynököm összehozott egy producerrel - hozzáteszem, hogy ügynök nélkül lehetetlen dolgozni. A producer, aki Hwang M... Butterfly című darabjában is közreműködött szintén a Broadwayn, éppen egy nagyon szokatlan darabot keresett. Egyáltalán nem hittem abban, hogy az én darabomat választja majd - be kell vallanom, miután megírtam, arra számítottam, hogy soha senkinek sem fog

kelleni. Nos, miután a producer elolvasta, úgy döntött, hogy pénzt fektet bele. Egy angol rendezőt hozott a darabhoz. Az előadás akkora vihart kavart, hogy még ma is emlegetik a színházlátogatók. Közvetlenül ezután előadták Londonban is, ugyanazzal a rendezővel és díszlettervezővel, de brit színészekkel. Mivel ez az első színházi tapasztalatom, nagyon jó szívvel gondolok a darab sorsára, és csak hálás lehetek azért, hogy ennyi mindent megtapasztalhattam. Szóval, ez egy varázslatos történet.

- Azzal együtt, hogy a Broadwayn két elmarasztaló kritika miatt le kellett venni a műsorról?

- Ebben az az érdekes, hogy a darab kiváltotta a kritikusok háborúskodását; egy részük nagyon ellenségesen reagált rá, a másik tábor pedig személyes ügyének tekintette, és védelmébe vette.

Ezek szerint nem teljesen igaz, hogy a New York Times egyetlen rossz kritikával képes előadások sorsát végérvényesen meghatározni?

- Valójában a rossz kritika következménye annyi, hogy a Broadwayn leveszik a műsorról a darabot. De további sorsáról nem határozhat. Hiszen a darab tovább él. Az első bemutató sorsát döntően befolyásolja, de az utóéletét nem. A producerek anyagi helyzetét ugyanakkor teljesen meg tudja határozni. Ok valóban a kedvező vagy a negatív kritikától függenek; ha a producer hisz egy darabban, akkor hatalmas anyagi áldozattal létre is hozza, aztán egyetlen kritika, mondjuk, a New York Timesban, teljes csődbe viszi. Hangsúlyozom, hogy az én darabom esetében már csak azért is más a helyzet, mert nem anyagi érdekből írtam. A La bete története talán azért fontos, mert a darab akár magának a Broadwaynek a kritikája is lehet. Tulajdonképpen némi cinizmus kellett ahhoz, hogy éppen a Broadwayn mutassák be. A producer nagy anyagi kockázatot vállalt ennek a bonyolult, verses és különleges stílusú, nyelvezetű darabnak a bemutatásával. Mivel tudatában volt mindennek, vállalkozása idealistának minősíthető, és ilyenkor a negatív kritika mindig be van kalkulálva. Ami ebben az esetben különös, hogy az előadás a kritikusok keresztüztüzebe került. Londonban azután már lelkesedtek a darabért, ott senkit sem érdekelt, hogy mit gondoltak róla New Yorkban.

- Mi lehet a londoni és a New York-i előadások gyökeresen más fogadtatásának oka? Hiszen, mint említette, csak a színészek különböztek, a rendezés ugyanaz volt.

- Ez egy olyan amerikai darab, amely a brit színészek szájából sokkal természetesebben hangzik.

Ennek bizonyára a nyelvezet az oka.

- Valószínűleg. A nyelv és a nyelvi játék Amerikában aligha lehet olyan fontos, mint

az angoloknál. És amikor nyelvi játékról beszélek, akkor olyan szerzők jutnak eszembe, mint például Sam Shepard, akinél a nyelvnek ritmusa és zamata van. A „fentebb stílus”, ez a zenei elven működő nyelv, amely nem egy népcsoport vagy nyelvi vidék zenéje, inkább a brit irodalom sajátja. Ilyen az én drámám is. A kortárs amerikai irodalomban ilyen vagy ehhez hasonló nincs.

- Ráadásul a darab rímes versben, jambusokban szólal meg. Vajon reneszánsza van-e a verses drámának?

- Nem, erre még sosem gondoltam. Reneszánsza volna?

- Nemrég egy másik kortárs angol darabot mutattak be Magyarországon, Peter Oswald Versekkal kártyázó szép hölgyek című drámáját, amely szintén kötött formájú versekben íródott.

- Ezt a darabot nem ismerem, és egyetlen olyan amerikai darabról sem hallottam, amelyet mostanában írtak volna, és verses lenne. Szóval nem hiszek a verses dráma feltámadásában.

- Térjünk vissza az angol és amerikai előadásokra.

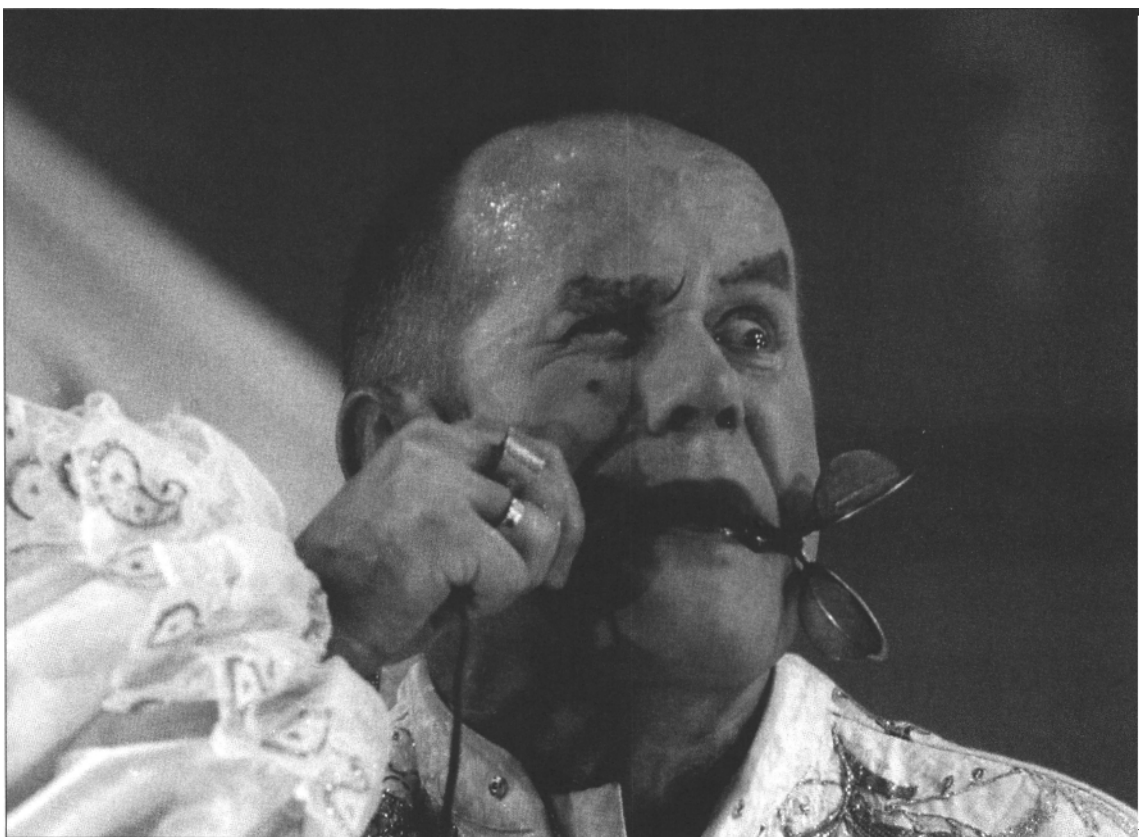
- A nyelv ugyan jobban fekiőd a briteknek, de a szöveg humora, érzékenysége inkább amerikai. Az amerikai előadás igazán a kedvemre való volt. Azt a humort láttam a színpadon, amelyet ott értenek csak igazán. Az angolok is remek előadást hoztak létre, az eredmény mégis más. Bárhonnan nézem is, ez egy amerikai dráma. A fülem az amerikai beszédet jobban szerette. Londonban biztosan másképp gondolták, ezért is adták neki a legnagyobb színházi díjat.

- Bodolay Géza magyar fordításában nagyon különböző nyelvi rétegek kapcsolódnak össze: a fentebb stílus és a szleng, az archaikus és a mai. Bizonyára e két szélsőség ütköztetése a humor legfőbb forrása. Eredetileg milyen ennek a nyelvnek az íze?

- A dráma nyelvének két szélsőségét Valére, a herceg által kegyelt ripacs és Elomire, a herceg társulatának vezetője képviseli. De ez nemcsak a dráma nyelve, hanem maga a tartalma is, elvégre kettejük ütköztetéséről van szó, s ebből születik a dráma. Ezért a La bete című darabot mindketten írják, mindkettejük nyelve reprezentálja. E két nyelvi világ egymásmellettsége nagyon vicces tud lenni.

Vajon az angol és amerikai fogadtatás közötti különbségben nem játszik-e szerepet a darab - mondjuk így - politikai üzenete?

- Amikor az ember ír, nem egy konkrét üzenetet fogalmaz meg, amelyet a hallgatóihoz el akarna juttatni. Ha úgy érzem, hogy valamilyen konkrét üzenetem van, akkor nem darabot írnék, hanem esszét vagy valamilyen non fiction műfajt. Írás közben, azaz fiction írása közben inkább olyan

Valère: Epres Attila (Walter Péter felvétele)

gondolatokat szeretek kipróbálni, amelyekre nekem sincsenek kész válaszaim. En nem olyan gondolati színházat írok, amelyben kész dolgokat tálalok fel a közönségnek, maga a darab is a tapasztalat része. Bár ebben a darabban tényleg vannak olyan gondolatok, amelyeket kiragadva politikai üzeneteknek is tekinthetnénk, azonban mindig meg kell nézni, hogy melyik szereplő és milyen összefüggésben mondja, amit mond, és ha ezt figyelembe vesszük, akkor ez a politikai üzenet saját magát is cáfolhatja vagy megkérdőjelezheti. En magam egyik szereplőmmel sem azonosulok; nem tekintem magaméneket sem Elomire esztétikáját, fentebb stíljét, sem pedig Valère őrült szóáradatát - ő egy huszonkét perces monológot mond -, a közönségesség dicséretét. Engem nem a politikai üzenetek érdekelnek; sokkal jobban foglalkoztat egyfajta politikai absztrakció, amely független tértől és időtől. Elomire felelős a társulatért, és saját alkotói szabadságával kíván élni, így azonban konfliktusba kerül a társulat iránti felelősséggel, hiszen meg kellene alkudnia. Szerintem ez a politikum a darabban, és nem az, hogy a színház színvonalát, amit a társulatba frissen bekerülő Valère fémjelez, folyamatosan csökken, és már csak a ripacsériát lehet eladni. Nekem nem az amerikai társadalom kritikája járt a fejemben, amikor a darabot írtam, én absztrakciókban gondolkodom. Amikor azonban a darabot színre viszik, óhatatlanul konkretizálódik a politikai üzenete is, és már-már személyeknek szól, hiszen létrejöttét az adott körülmények befolyásolják.

-Aligha találhatnánk két olyan különböző társadalmat és színházi struktúrát, mint a magyar és az amerikai. Az egyiket majdnem teljes mértékben az állam tartja fenn, a másiktól pedig az állam mint fenntartó teljesen kivonult. Ráadásul a mi régióinkban az

elmúlt ötven évben az állam nemcsak anyagiilag tartotta fenn a színházat, de politikai befolyással is volt rá. Es bár a darabnak nincs közvetlen politikai üzenete, mégis aligha lehetett volna alkalmasabb pillanatot találni a bemutatására. Azt akarom mondani, hogy félelmetesen aktuális. Folyanak az igazgatói pályázatok, a színház és a hatalom kapcsolatában újabb fejezet nyílt.

- Erről - mármint a magyarországi helyzetről - keveset tudok. Különös, hogy néhány amerikai rendező azt mondta a darabról: ez tökéletesen rá, az ő színházára illik. Aztán az angoloktól ugyanezt hallottam. Azt hiszem, valami olyat sikerült megírnom, ami mélyen gyökerezik a színház természetében, elválaszthatatlan a színház lététől. Nem lep meg, hogy a darab itt is aktuális, és megszólal. Szerintem ez annak köszönhető, hogy absztrakt. Olyan, mint egy Rorschach-teszt. Mindenki belenéz, és amit lát, az pontosan őt tükrözi: egy ország vagy egy város színházának speciális helyzetét, a helyi politikai hatalmasságoktól való függetlenségét. Bárki megláthatja benne saját viszonyát a hatalommal, a fenntartóval. Absztrakt fogalmakkal operál, ezért bárkit bárhol megtud érinteni: végül is azt feszegeti, milyen a helyes, kiegyensúlyozott kapcsolat művészet és politika között. Es ezeket a kérdéseket humoros, játékos, élvezetes formában teszi fel. Elomire, aki oly kitartóan ragaszkodik elveihez és a társulathoz, lassan maga is megintog: elveszíti a társulat bizalmát, és elbizonytalanodik abban a tekintetben, hogy melyek a színház alapigazságai. De nem ez dönti el, hogy végül is Elomire hogyan távozik, és a herceg miért Valère-t választja. Ez nyitott szöveg, amely sokféle választ tesz lehetővé. A nyitottsága azt is jelenti, hogy többféle időben és térben lehet érvényes.

- Mint számos moliére-i mű - és gondolom, hogy az ön drámáját gyakran hasonlítják Molière drámáihoz -, a La bete is relatív értékeket tár fel: senki sem fekete vagy fehér. Ez különösen hangsúlyos Bodolay Géza rendezésében. Milyennek látja ön ezt az előadást?

- Azt hiszem, ezen az előadáson nagyon erősen látszik a rendező személyisége. Mondhatnám, rendezői színház. Ez azonban más La bete-előadásokra is igaz. Es éppen a darab nyitottsága teszi lehetővé, sőt kívánja meg, hogy erős rendezői színház szülessék. A nyitottság ugyanis azt jelenti, hogy bizonyos dolgokat el kell dönteni. Bodolay nagyon kedveli a játékot, a humort, igen fontos neki. Valère játékát én is nagyon élveztem. Mindamel-

lett éles kontrasztba tudja állítani a két főszereplőt.

Magyarul ugyan egy szót sem értek, de a rímeket hallom. Eszembe jut, amikor még diák voltam, és lemezen hallgattam a Comédie Française Molière-drámáit. Még nem tudtam franciául, és csak a nyelvet élveztem: a rímeket, a ritmust, a dallamot, a hanglejtést.

-Hogyan próbálta a többi előadás megfogalmazni a XVII. század és a jelen közti „áthallásokat”?

- Volt olyan előadás - egy kanadai -, amely teljesen feladta a múltat, a XVII. századra való utalást. Egy másik szigorúan moliére-i környezetben játszódott. Azt hiszem, nem is az „idő” kiválasztása a fontos, hanem a rendezői szemlélet, amelynek ez mindössze egy kis töredéke.

-Különösen érdekes az előadás befejezése. Elomire Bodolay Géza értelmezésében olyan figura, aki csak saját magával törődik: miután világgá kürtölte bánatát, sértettségét, úgy megy el, hogy hátra se néz, nem veszi észre a szenvedő Dorine-t. Az előadás a zokogó Dorine-nal végződik.

- Ez Bodolay választása. Szerinte Elomire nem képvisel abszolút értéket, nem ideális művész, hanem egy büszke, sértett ember. Egyedül Dorine érti meg őt, de Elomire már nem figyel rá. Nagyon érdekes értelmezés. Még soha nem láttam ilyen megoldást a drámára.

-Hányféle előadásban látta eddig a darabot?

- Talán hét-nyolcban. Nem szoktam minden bemutatót megnézni. De most meghívtak Magyarországra, és ez valóban különleges alkalom, hiszen most mutatták